

استثنای مشروط در حجاب

(۲)

در شماره گذشته با توجه به مسلم بودن وجوب پوشش و حجاب کامل برای بانوان، به یک مورد از استثنای مشروط اشاره شد و اینک مورد دوم و سوم:

در استثنای اول همچنانکه تقدیم خوانندگان ارجمند گردید، از لحاظ مواضع، محدود به صورت و دستها (بدون زینت) و از لحاظ افراد، همه (نامحرمان) را شامل می‌شد. اما مورد دوم، یعنی موردی که زنان می‌توانند حجاب خود را تا حدودی بگیرند و مقداری از زینت پنهان خود را آشکار سازند. قرآن مجید، در این آیه به ۱۲ مورد اشاره می‌کند آنجا که بعد از جمله «... و لا یُبدین زینتهنّ الا...»: «... آنها نباید زینت خود را آشکار سازند...»، می‌فرماید:

۱. «الّا لبعولتهنّ» مگر برای شوهران خود.

۲. «أو آبائهنّ» یا پدران خود.

۳. «أو آباء بعولتهنّ» یا پدران شوهرانشان.

۴. «أو ابنائهنّ» یا پسرانشان.

۵. «أَوْ أَبْنَاءَ بُعُولَتِهِنَّ»: یا پسران همسرانشان.
۶. «أَوْ إِخْوَانِهِنَّ» یا برادرانشان.
۷. «أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ» یا پسران برادرانشان.
۸. «أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ» یا پسران خواهرانشان.
۹. «أَوْ نَسَائِهِنَّ» یا زنان هم‌کیشان خود.
۱۰. «أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانِهِنَّ» یا بردگان (کنیزانشان).
۱۱. «أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرَ أُولَى الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ» یا پیروان و طفیلیانی که تمایلی به زن ندارند (افراد سفیه و ابلهی که میل جنسی در آن‌ها وجود ندارد).
۱۲. «أَوْ الطِّفْلَ الَّذِي لَمْ يَظْهَرُوا عَلَيَّ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ» یا کودکانی که از امور جنسی آگاه نیستند.

نکته‌ها

۱. از جمله «نَسَائِهِنَّ» استفاده می‌شود که تنها در برابر زنان مسلمان می‌توانند حجاب بگیرند نه در برابر زنان غیر مسلمان زیرا زنان یهودی و نصرانی (آن‌چنانکه از احادیث برمی‌آید)، آن‌چه از زنان مسلمان دیده‌اند، برای همسران خود توصیف می‌کنند. (البته برای زنان مسلمان نیز لازم است برای شوهران خود در باره دیگر زنان چه از لحاظ قیافه و اندام؛ و چه از لحاظ زینت و سایر صفاتی که موجب فساد شود، توصیف نکنند). چنانکه امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

«لَا يَنْبَغِي لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَتَكَلَّمَ بَيْنَ يَدَيِ الْيَهُودِيَّةِ وَالنَّصْرَانِيَّةِ فَإِنَّهُنَّ يَصِفْنَ ذَلِكَ لِأَزْوَاجِهِنَّ»: «سزاوار زن مسلمان نیست که در برابر زن یهودی یا نصرانی برهنه شود»

زیرا که آنها آنچه را دیده‌اند، برای شوهرانشان توصیف می‌کنند»^(۱)

۲. گرچه ظاهر جمله «أو ما ملکت أیمانهن» معنی گسترده‌ای دارد که پیش غلام هم می‌تواند حجاب خود را زمین بگذارد، ولی از بعضی از روایات استفاده می‌شود که منظور آیه کنیزان است هرچند مسلمان هم نباشند و غلام را شامل نمی‌شود چنانکه امیرمؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «لا یَنْظُرُ الْعَبْدُ إِلَى شَعْرِ سَيِّدَتِهِ»: «غلام نباید به موی سر زنی که مولای اوست، نگاه کند»^(۲).

۳. در معنی اُولی الإربة مفسران، گفتگوی زیادی دارند که از جمله به پیرمردانی که خواجه و حشّی و همانند زنان از کار افتاده هستند، معنا کرده‌اند ولی طبق احادیث و نظر خیلی از مفسران، به مردانی گفته می‌شود که ابله هستند و هیچ احساس جنسی ندارند و معمولاً از آنها در کارهای ساده و خدمتکاری استفاده می‌شود و تعبیر به التابعین هم این مطلب را تقویت می‌کند^(۳).

همچنین امام باقر علیه السلام در پاسخ سؤالی که در این مورد شده می‌فرماید:

«الأحمق الذی لا یأتی النساء»: «منظور ابلهی است که از امور جنسی زنان آگاه نیستند». و از امام صادق علیه السلام نیز شبیه این عبارت آمده است^(۴).

۴. مورد آخر یعنی دوازدهمین بند (أو الطّفّل...) مشخص است که منظور کودکانی هستند که نه توانائی جنسی دارند و نه آگاهی جنسی. پس بنابراین اگر به سنّی برسند که این آگاهی و توانائی در آنها بیدار شود، بانوان مسلمان باید در برابر آنها نیز رعایت حجاب را بنمایند و فکر نکنند این کودک دیروز است، بلکه کودک دیروز، امروز مرد شده است. چرا که وقتی حس جنسی (حتی در بچّه ممیّز) بیدار

۱. نورالثقلین، ج ۳، ص ۵۹۳ - وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۱۸۴، ابواب مقدمات نکاح، باب ۹۸، ح ۱، چاپ

آل البیت. همان، ص ۲۲۵، ح ۸.

۳. تفسیر نمونه، ج ۱۴، ذیل آیه. ۴. وسائل، همان، باب ۱۱۱، ح ۱ و ۲.

شد، مانند سایر مردان، نامحرم خواهند بود. و طبق آیه شریفه، حفظ حجاب لازم و واجب است.

۵. همچنین نکته‌ای که در اینجا به نظر می‌رسد این است که چرا خداوند متعال دائی و عمو را جزو محارم دوازده گانه در آیه به حساب نیاورده است، در صورتی که مسلماً محرم هستند.

شاید به خاطر این است که کلام خدا در نهایت فصاحت و بلاغت است در اینجا هم به خاطر اینکه از پسر برادر و پسر خواهر اسم برده نشان‌دهنده این است که عمه و خاله انسان به او محرم هستند پس عمو و دائی یک زن به طریق اولی بر او محرم هستند. به عبارت دیگر: محرمیت دو جانبه

اگر رعایت پاره‌ای از مصالح اجتماعی، زن و مرد را مقید به روش خاصی در معاشرت نماید و دستور دهد که انسان طوری رفتار نماید یا راه برود که آرامش دیگران را برهم نزند، در واقع در جهت حفظ حیثیت و شرافت جامعه بخصوص زنان است

است یعنی در صورتی که پسران برادر و خواهر محرم شدند، محرمیت عمو و دائی مسلم است^(۱).

۶. و همچنین خداوند متعال در این آیه نسبت به محرمیت داماد به مادر زن و عروس نسبت به پدر شوهر اسمی به میان نیاورده است زیرا به محض جاری شدن صیغه عقد، داماد به مادر زن و عروس به پدر شوهر محرم می‌شوند^(۲) و همانند پسر و دختر انسان می‌باشند و به فرزندان نیز در آیه تصریح شده است دیگر نیازی نیست که قرآن اسم از داماد و عروس هم بیاورد. علاوه بر اینکه خداوند متعال در

۱. تفسیر نمونه، با تلخیص مختصر.

۲. رسائل عملیه مراجع تقلید.

این زمینه در آیه دیگر با تعبیر «بنات الأخ و بنات الأخت...»، محرمیت عمو و دایی را بیان فرموده است. و با تعبیر «...و أمهات نسائکم...» محرمیت داماد، و با تعبیر «...و حلائل أبنائکم الذین من أصلابکم...»، محرمیت عروس را بیان می‌فرماید. جالب اینکه قرآن مجید خیلی واضح و در اوج فصاحت و بلاغت به محرمیت همسران پسران صلبی انسان تصریح می‌کند تا پسرخوانده‌ها استثنا شوند چنانکه از جمله «من أصلابکم» استفاده می‌شود که همسران پسرانی که از صلب خود انسان به دنیا آمده باشند، محرم هستند نه پسر خوانده‌ها. و اینک آیه‌ای که در رابطه با محرمیت افراد، مردان را مورد خطاب قرار می‌دهد تقدیم خوانندگان محترم می‌شود چرا که در آیه ۳۱ سوره نور زنان مورد خطاب آیه بود. اما در این آیه مردان مورد خطاب قرآن می‌باشد. چنانکه می‌فرماید:

«حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَ بَنَاتُكُمْ وَ أَخَوَاتُكُمْ وَ عَمَّاتُكُمْ وَ خَالَاتُكُمْ وَ بَنَاتُ الْأَخِ وَ بَنَاتُ الْأُخْتِ وَ أُمَّهَاتُكُمْ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَ أَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ وَ أُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَ رَبَائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنَ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَ حَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الذِّينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ...»^(۱).

«حرام شده است بر شما، مادرانتان، و دخترانتان، و خواهرانتان، و عمه‌ها، و خاله‌ها، و دختران برادر، و دختران خواهر شما، و مادری که شما را شیر داده‌اند، و خواهران رضاعی شما، و مادران همسرانتان، و دختران همسرانتان که در دامان شما پرورش یافته‌اند از همسرانی که با آنها آمیزش جنسی داشته‌اید - و چنانچه با آنها آمیزش جنسی نداشته‌اید (دختران آنها)

۱. سوره نساء: ۲۳.

برای شما مانعی ندارد- و (همچنین) همسرهای پسرانستان که از نسل شما هستند- نه پسرخوانده‌ها-)...».

سومین استثنا

اما سومین و آخرین استثنائی که خداوند متعال تا حدودی رخصت برگیری قسمتی از حجاب را داده، دربارهٔ زنان پیر و از کارافتاده‌ای است که در آیهٔ ۶۰ سورهٔ نور می‌فرماید:

«وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ»:

«وزنان از کارافتاده‌ای که امید به ازدواج ندارند گناهی بر آنها نیست که لباسهای (روئین) خود را بر زمین بگذارند به شرط اینکه در برابر مردم خودآرایی نکنند و اگر خود را بپوشانند، برای آنها بهتر است...».

البته ممکن است بعضی از زنها از کارافتاده میل به ازدواج داشته باشند، ولی کسی به ازدواج با آنها رغبت نشان نمی‌دهد. (به قول تفسیر نمونه): هرچند ممکن است به‌طور نادر چنین زنانی اقدام به ازدواج بنمایند.

اگر در استثناء اول اختلاف زیاد است، ولی در اصل استثنای سوم اختلافی نیست، تنها اختلافی که هست در خصوصیات آن است که آیا فقط چادر را می‌تواند زمین بگذارد یا روسری و یا لباسهای دیگر را...

آنچنانکه از دسته‌بندی روایات استفاده می‌کنیم، این است که چادر و روسری، مورد اتفاق است نه سایر لباسها چنانکه محمد بن یعقوب از امام صادق علیه السلام دربارهٔ «أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ» سؤال می‌کند، امام می‌فرماید:

«...الخمار و الجلباب. قلت: بین یدی من کان؟ فقال: بین یدی من کان غیر متبرجة بزینة فإن لم تفعل، فهو خیر لها»... چادر و روسری، راوی می‌گوید از امام پرسیدم: در برابر هرکس که باشد؟ فرمود: در برابر هرکس که باشد، اما خود آرائی و زینت نکنند»^(۱).

نتیجه اینکه اگر خداوند متعال برای بانوان در مواردی اجازه برگیری قسمتی از حجاب و یا آشکار کردن زینت و اندام خود داده، به خاطر روبه‌رو نشدن با مشکلات و مشقتها و اجتناب ناپذیری آن است. و الاصل اولیة پوشاندن اندام و آشکار نکردن زینتها است.

و اگر رعایت پاره‌ای از مصالح اجتماعی، زن و مرد را مقید به روش خاصی در معاشرت نماید و دستور دهد که انسان طوری رفتار نماید یا راه برود که آرامش دیگران را برهم نزند، در واقع در جهت حفظ حیثیت و شرافت جامعه بخصوص زنان است چنانکه خداوند متعال در ادامه آیه ۳۱ سوره نور می‌فرماید: «..ذلك أذکى لهم...». برخلاف کسانی که تصور می‌کنند حجاب موجب سلب آزادی است، بردگی یا زندانی کردن آنان است. چنانکه راسل مسأله حجاب و پوشش را یک «تابو»^(۲) می‌داند و در کتاب «در تربیت» از جمله چیزهایی که «اخلاق بی‌منطق» و به اصطلاح «اخلاق تابو» می‌شمارد، همین مسأله پوشانیدن..... است که می‌گوید: «چرا پدران و مادران ... خود را از فرزندان می‌پوشانند!!!»^(۳).

۱. وسائل الشیعه، همان، باب ۱۱۰، ح ۲.

۲. تحریم بی‌منطق.

۳. به نقل مرحوم شهید مطهری، مسأله حجاب، ص ۱۲۵.